

CONCEPTNOTA

Landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap

Vlaamse oproep voor de erkenning
van landschapsparken - 2021

Inhoudstafel

I	Inleiding	3
II	SELECTIECRITERIUM 1: omvang en samenhang	4
	Afbakening landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap	4
	Aanwezige landschapstypes en overgangen	5
III	SELECTIECRITERIUM 2: landschapskwaliteit	9
	Subcriterium landschappelijk erfgoed	9
	Subcriterium open ruimte	11
	Subcriterium multifunctionaliteit	13
	Subcriterium natuur	14
IV	SELECTIECRITERIUM 3: unieke belevingswaarde	17
	Grenzeloos Bocagelandschap – ons uniek verhaal	17
	Toeristisch-recreatieve infrastructuur en aanbod	19
	Toekomstige aanpak	20
V	SELECTIECRITERIUM 4: coalitie op maat van het gebied	22
	Groene hart van het Drielandenpark en de Euregio Maas-Rijn	22
	Van Vlaamse coalitie naar grensoverschrijdende coalitie	22
	Gelijklopende ambities en visies voor een grensoverschrijdend landschapspark	23
	Overzicht van de kernpartners	24
	Coördinaten van de coördinerende partner	24
	Overzicht van engagementsverklaringen en steunbrieven	25

Bijlagen

Bijlage 1: SWOT-analyse	
Bijlage 2: Engagementsverklaringen en steunbrieven	
Bijlage 3: Managementsamenvatting	
Bijlage 4: foto's van het gebied	
Bijlage 5: Kaarten	
- Kaart 1: Afbakening	
- Kaart 2: Landschappelijke gehelen in Voeren	
- Kaart 3: Open ruimte	
- Kaart 4: Verwevenheid	
- Kaart 5: Natuur	
- Kaart 6: USP's Grenzeloos Bocagelandschap	

Colofon:

Foto's: RLHV, Vildaphoto, Visit Limburg, Maison du Tourisme de Pays de Herve

Vormgeving: Bigtrees

Copywriter: Ann-Sophie Debergh, Christel Cornelissen (redactie), Lies Gommers (eindredactie)

Inleiding

Op papier is de gemeente Voeren een enclave. Een klein Vlaams eiland tussen de grote provincies Luik en Nederlands Limburg, met Duitsland om de hoek. In het echt is ze op ontelbare manieren verweven met de ruimere regio. Voerenaars steken als vanzelfsprekend de taal- of landsgrens over voor hun boodschappen en de markt, gaan er wandelen en fietsen, bezoeken familie en vrienden, gaan er naar school, nemen deel aan lokale tradities, carnavalsvieringen en culturele activiteiten. Ook de ondernemers, consumenten en toeristen, de dieren en planten, het water, ... laten zich niet tegenhouden door administratieve grenzen.

De (boven)lokale overheden en middenveldorganisaties in de Euregio Maas-Rijn werken al vele jaren samen, vaak met Europese projectmiddelen. Aquadra bijvoorbeeld verenigde Vlaamse, Waalse, Nederlandse en Duitse waterbeheerders en leidde tot het Grensoverschrijdend Wateroverleg Jeker – Geul. In het Habitat Euregio project zetten dertien natuur- en landschapsorganisaties uit de respectievelijke regio's zich in voor sterkere ecologische verbindingen over de grenzen heen.

Deze projectmatige samenwerkingen willen we in een structureel samenwerkingsverband gieten, met de lange termijn als horizon. Samen en met respect voor ieders eigenheid staan we sterker en zijn we efficiënter.

Een landschapspark dat de grenzen tussen de Voerstreek, Heuvelland en Land van Herve overstijgt, staat al lang in de sterren geschreven. In 1975 stelde Nederland voor om de natuur- en landschapswaarden van het Mergelland te beschermen via een Nationaal landschapspark. Ook de Voerstreek en het Land van Herve wou men hierin betrekken, maar in België stuitte het idee op politieke gevoeligheid. Het huidige enthousiasme van de Vlaamse, Waalse en Nederlandse partners van de gebiedscoalitie om structureel samen te werken, toont aan dat de tijden veranderen. Een historisch moment.

We mogen geen seconde meer verliezen. Het uitzonderlijk gave bocagelandschap wordt bedreigd door de klimaatverandering, de biodiversiteitscrisis, de druk tot schaalvergroting in de landbouw- en toeristische sector, het gebrek aan middelen voor landschaps- en erfgoedzorg, enzovoort. Voor dit kostbare en kwetsbare landschap is het cruciaal dat de Vlaamse regering via de erkenning van een landschapspark snel en gericht investeert in de Voerstreek en haar ruimere regio. Zo kunnen we de toekomst van het bocagelandschap verzekeren en het ongeschonden doorgeven aan de volgende generaties. Bovendien kan het landschapspark dienen als een innovatief laboratorium en een snelkoker van goede praktijken ter bescherming van traditionele cultuurlandschappen in Vlaanderen.

Wat er op het spel staat - wat we dreigen te verliezen of wat we kunnen behouden en versterken aan landschapelijke, cultuurhistorische, ecologische, sociale, agrarische, toeristische, economische, ... waarde - is gigantisch. U leest er alles over op de volgende pagina's.

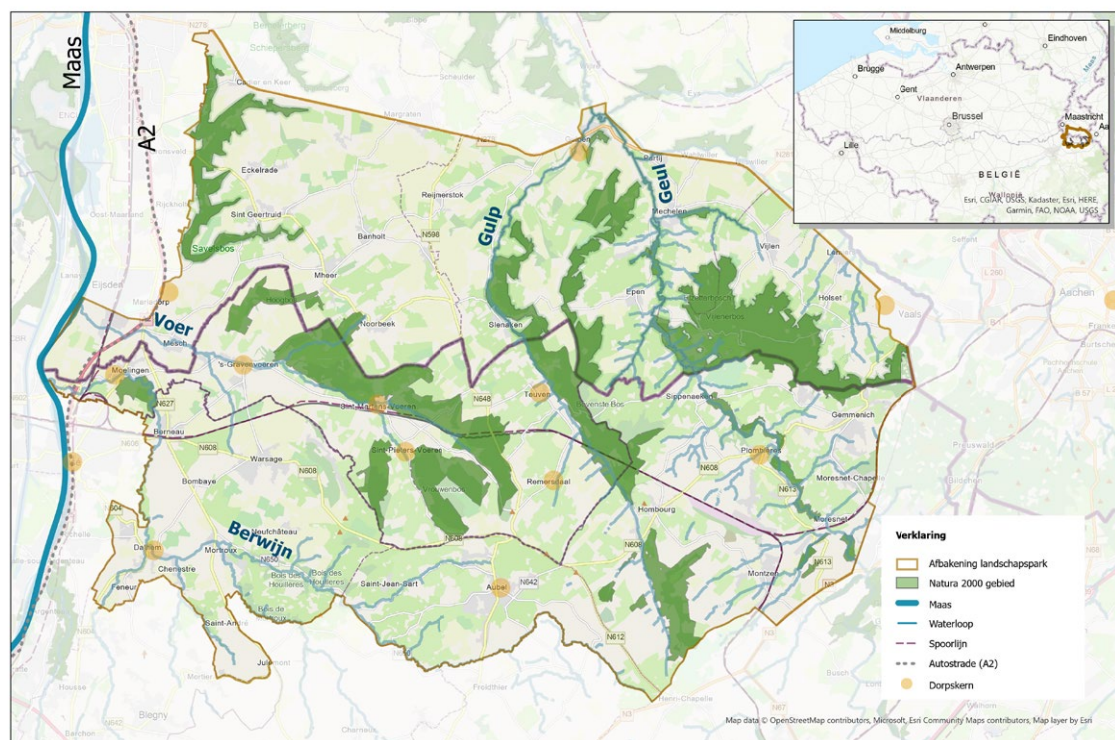
SELECTIECRITERIUM 1: omvang en samenhang

Afbakening landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap

Het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap ligt ten oosten van de Maas. Het omvat de Vlaamse gemeente Voeren (5.061ha), steekt in het zuiden de taalgrens over naar de Waalse gemeenten Dalhem, Aubel en Plombières (10 716 ha) en in het noorden de landsgrens naar de Nederlandse gemeenten Eijsden-Margraten, Gulpen-Wittem en Vaals (11 499 ha).

Kaart 1: Afbakening (zie bijlage 5)

Grenzeloos Bocagelandschap - Afbakening

Landschappelijk bakenen we het landschapspark, met een totale oppervlakte van ruim 27 449 ha, voorlopig als volgt af

- In het **westen** vallen de monding van de waterlopen Voer en Berwijn in de Maas binnen het landschapspark. De dorpskern van Eijsden, de A2 en de stedelijke omgeving van Maastricht liggen erbuiten. In noordelijke richting volgen we de rand van het Natura 2000-gebied Savelsbos en de aangrenzende 'zilvergroeene natuur'¹ als grens.

¹ De zilvergroeene natuurzone maakt geen onderdeel uit van het Nationaal Natuurnetwerk in Nederland, maar ondersteunt wel de functionaliteit en effectiviteit van de goudgroeene natuurzone. De Nederlandse provincie Limburg stimuleert er de ontwikkeling van natuur en landschap met subsidies en natuurcompensaties.

- In **zuidelijke richting** volgen we de loop van de Berwijn en haar zijlopen stroomopwaarts en omsluiten we het brongebied van de Gulpvallei in Hombourg (Plombières). We omvatten de Geulvallei die in Moresnet (Plombières) begint. Vanaf het spectaculaire viaduct van Moresnet gaan we langs de goederenspoorlijn 24 (paarse stippellijn op de kaart) die het Preusbos doorsnijdt tot Gemmenich.
- In het **oosten** vallen de omvangrijke bossen van o.a. Vijlenerbos binnen de afbakening en de bebouwde kern van Vaals erbuiten. Het landschapspark reikt tot aan de grens met Duitsland op het drielandenpunt op Vaalserberg.
- De **noordelijke begrenzing** is de weg N278, een onderdeel van het traject van de voormalige 'buslijn 50'². Ter hoogte van de Gulpenerberg en het dorp Gulpen kijken we even van de weg af om de monding van de Gulp in de Geul mee te nemen.

We overstijgen de administratieve grenzen en herenigen het heuvelachtige en kleinschalige bocagelandschap met haar omhaagde weilanden en velden, oude bossen, snelstromende beken en een brede waaier aan cultuurhistorisch erfgoed. Dit landschap kenmerkt de drie betrokken geografische streken: de Vlaamse Voerstreek, het Waalse Land van Herve ('Pays de Herve') en het Nederlandse Heuvelland. We verbinden waardevolle natuurclusters en de structuurbepalende en hoogkwalitatieve valleien van waterlopen zoals de Berwijn, Voer, Veurs, Noorbeek, Gulp en gedeeltelijk ook de Geul.

Aanwezige landschapstypes en overgangen

Het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap ligt op een noordelijke uitloper van het Eifel- en Ardennengebergte. Qua geologie en bodemgesteldheid sluit het aan bij de Midden-Europese heuvel- en berggebieden. Het klimaat ligt op de overgang van Atlantisch naar continentaal. Het gebied heeft een enorme variatie aan bodemmateriaal, reliëf en gebruiksvorm. Een unieke mozaïek van landschaps-, erfgoed- en natuurwaarden is het resultaat.

Land van Herve en Heuvelland in een grensoverschrijdend Krijtlandschap

De typologie van het landschapspark leunt aan bij het Land van Herve in het zuidoosten en het Heuvelland in het noorden. In het zuidwestelijk deel zien we kenmerken van Droog-Haspengouw (ter hoogte van Moelingen en Dalhem). Er is een smalle strook Maasterrassen in het uiterste westen (ten noorden van Dalhem en ten westen van 's Gravenvoeren en Sint-Geertruid). Het Krijtlandschap vormt een gemeenschappelijke geologische basis van het landschapspark.

² Deze buslijn, die ondertussen een andere nummer kreeg, verbindt de drie Nederlandse Eijsden-Margraten, Gulpen-Witttem en Vaals met elkaar. Vandaag noemen ze zichzelf de lijn 50-gemeenten dankzij een intensieve samenwerking dat naar de buslijn vernoemd werd.

Het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap heeft een groot verschil in landschapskenmerken en landgebruik. De Maas verschoof tijdens de ijstijden van oost naar west en liet vlakke rivierterrassen van grind achter die afgedekt zijn door een dik leempakket. Dit is de basis voor de vruchtbare akkers en de fruitteelt in het westen en de woningen die naar Droog-Haspengouws model geconcentreerd zijn in de dorpen.

De zuidelijke en oostelijke delen van het landschap zijn ouder, hoger gelegen en dieper ingesneden door erosie tijdens de ijstijden. De vruchtbare löss verdween, maar je vindt er meer hellingen, rivieren en bronnen. Dit is het kleinschalige weidelandschap van het Land van Herve, met een historische verankering van melkveeboerderijen. De bewoning is verspreid en er zijn vooral door hagen en houtkanten omzoomde weiden.

Het Heuvelland in het noorden heeft een meer besloten karakter rondom de dorpen, op hellingen en in (droog)dalen, en een open karakter op de plateaus. Het is een heuvelachtige afwisseling van kleinere dorpen, weilanden, akkers en boom- en wijngaarden. Op steile hellingen is er bos en in de dalen vaak grasland. De kalkstenen ondergrond uit zich in de witbeige kalksteen die dagzoomt in de steilranden van de dalen en in de groeves.

Het met diepe dalen doorsneden dak van Vlaanderen en Nederland

Zo'n drie miljoen jaar geleden werd de aardkorst door de Alpiene gebergtevorming honderden meters opgetild. Het landschapspark is vandaag dan ook het 'dak van Vlaanderen en Nederland'. Het omvat het hoogste punt van Vlaanderen (in Remersdaal op 287 meter boven zeeniveau) en Nederland (op Vaalserberg op 322 meter boven zeeniveau). Slechts 40km verder naar het zuiden ligt het hoogste punt van België. Ook het relatieve hoogteverschil van meer dan 200 meter in Voeren (tussen het laagste punt - 60m in Moelingen - tot het hoogste punt in Remersdaal) komt in geen enkele andere Vlaamse gemeente voor. Dit is zichtbaar, maar ook voelbaar in de temperatuur. In het oosten van Voeren start de lente later en de winter vroeger.

Op een nagenoeg horizontaal plateau van krijtlagen kreeg het regenwater miljoenen jaren vrij spel. Geulen, beekjes en rivieren sneden zich steeds dieper in het krijt. Het afstromende water boetseerde het huidige dalenlandschap met haar uitgesproken reliëf. Ook de typische asymmetrische dalen (o.a. in het Berwijndal, Gulpal, midden-Voerdal, Noorbeekdal, ...) ontstonden tijdens de ijstijden. Verschillen in sneeuwbedekking en afsmeltingsduur creëerden steile en beboste oost- en noordhellingen en zachte glooiende west- en zuidhellingen. Veel asymmetrische dalen zijn 'droge dalen'. Eens de ondergrond ontdeed na de ijstijden, verdween het regenwater in de poreuze krijtlagen in de diepere ondergrond. De morfologisch gevormde dalen werden enkel bij regenweer watervoerend.

Complexe ondergrondse cocktail van Mergelland en Pays de Herve

Het spectaculaire reliëf legt een enorme variatie in de geologische ondergrond bloot. Waar het oorspronkelijke plateau aan de oppervlakte komt, vinden we zachte kalkhoudende gesteenten zoals mergel en krijt. Dikke pakketten kalkrijk gesteente (o.a. Krijt van Gulpen), tot wel 175m dik, zitten op geringe diepte of komen tevoorschijn als 'witte vlekken' of 'witte schijn' aan het maaiveld. Ze komen vooral voor in het centrale en noordelijke deel van het landschapspark. Mergel is zeer kalkrijke klei. Het werd ontgonnen in kleine groeves ('mergelcuulen' of 'mergelkoelen') en gebruikt als metselkalk of kalkmeststof om akkers of weilanden vruchtbaarder te maken ('mergelen' genaamd). De winning van kalksteen als streekeigen bouw materiaal gaat vele eeuwen terug in de bredere regio rondom het landschapspark (Riemst, Maastricht, Valkenburg, ...). Kleinere kalkgroeven komen o.a. voor op het Plateau van Margraten en zijn nu vaak een geologisch monument.

Op de heuveltoppen erodeerden kalkrijke afzettingen met vuursteenbanken tot een dikke restlaag verweringsklei en silexkeien. De zure bodem is ideaal voor de huidige bossen en heideachtige vegetatie. Waar silex dagzoomt, zijn er silexgroeven. Silex als streekeigen bouw materiaal wordt in de Voerstreek beperkt gebruikt, o.a. in de dorpen Sint-Martens- en Sint-Pieters-Voeren en niet in Teuven of Remersdaal.

In het uiterste zuiden en oosten van het landschapspark dagzoomen de oudste geologische lagen: harde gesteenten uit het Boven-Devoon en Boven-Carboon. Het plateau biedt adembenemende panorama's en is doorsneden met depressies en dalen mét en zonder rivieren. Het diepe Berwijn dal is hiervan een sprekend voorbeeld. Ook het dal van de Bel, een zijriviertje van de Berwijn dat ontspringt ten noorden van Aubel, is uitgeschuurd tot in de onderliggende, harde Paleozoïsche lagen. Opvallend is de enorme depressie van Aubel, in de volksmond 'l'assiette au beurre' genoemd. Ze heeft een diameter van 8km en wordt, behalve in het noorden, begrensd door hellingen met een hellingsgraad van meer dan 15%. Op de hoogste delen in het uiterste oosten van het landschapspark ontbreken de lössafzettingen. We vinden er zeer uiteenlopende bodems, zoals vuursteen- en krijtverweringsgronden en groenzanden. Deze gronden zijn moeilijk bewerkbaar en daarom nog altijd grotendeels bebost, zoals het Vijlenerbos in Vaals.

De afzettingen van ondoordringbare kleilagen in het Vaalser groenzand zorgen voor de vele brongebieden en de vochtige weides waarvan het vee smult. Vooral in het zuidoosten van het Heuvelland, het oosten van de Voerstreek en in het centrale deel van het Land van Herve dagzomen deze kleilagen, o.a. over de volledige lengte van de Gulpvallei. In het Geuldal, vooral rondom Epen, zijn er veel bronnen en bronbeken. Het gebied heeft de hoogste dichtheid aan bronnen van Nederland (26 bronnen in een straal van 5 kilometer).

De ondergrond in het centrale bekken van het Land van Herve bestaat uit niet-doorlatende kleilagen uit de formatie van Vaals ('smectiet' van Herve genaamd), met daarbovenop het krijt van de formatie van Gulpen. Krijt is poreus en gespleten, waardoor het regenwater kan opslaan dat stagneert bovenop de smectietlaag. Dit leidt tot natte bodems die ideaal zijn voor weilanden. Door het water in de bodem heeft het gras een goede kwaliteit. Het Land van Herve bestaat uit met heggen omzoomde weiden en enkele beboste stroken die de steile hellingen accentueren.

Van bossen over open-field landschap naar gesloten bocagelandschap

Het landgebruik veranderde ingrijpend doorheen de tijd. Op het grotendeels met löss bedekte dalenlandschap groeiden na de laatste ijstijd uitgestrekte loofbossen. Na de introductie van de landbouw (omstreeks 4.400 voor Christus) vonden de eerste ontbossingen plaats. De meest vruchtbare gronden op de lagere plateaus aan de randen van beekdalen werden het eerst ontgonnen. Ook de ontginning van silex voor het maken van wapens en andere gebruiksvoorwerpen startte. Tijdens deze periode ontstonden de eerste holle wegen door het gebruik van paden van en naar het oerbos. Tijdens het Neolithicum was het landschapspark een behoorlijk gaaf natuurlandschap.

Naarmate de bevolking en haar mobiliteit groeide, werd de impact van de mens op het landschap steeds groter. In de Bronstijd en de Romeinse tijd werd begonnen met de exploitatie van de plateaus en lag de focus op graanteelt. In de middeleeuwen was het merendeel van de landbouwgrond in gebruik voor akkerbouw (hoofdzakelijk graanteelt), met uitzondering van de valleigronden die grasland waren. Vanaf het jaar 1200 schakelde men voorzichtig om naar veeteelt, voornamelijk op de vochtige en meer glooiende gronden van de Berwijn-vallei in het Land van Herve. Waar in het begin van deze periode een open akkerlandschap (open-field landschap) primeerde, ontstond geleidelijk een gesloten bocagelandschap met door heggen omzoomde weides.

De overgang naar grasland en veeteelteconomie kwam vanaf de zestiende eeuw op gang in de vallei van de Berwijn en ten westen daarvan, met steden als Luik en Aken als afzetgebied. Boter en Hervekaas genoten snel een tot buiten de grenzen reikende faam. Plaatselijk ontstonden eigen markten: Dalhem, Herve, Limburg en vanaf 1630 ook Aubel, dat snel de andere centra overvleugelde. Maar hoe verder van het dal van de Berwijn verwijderd, hoe minder weiden je aantrof. Op de uitgestrekte leemplateaus op de Maasterrassen van 's-Gravenvoeren en in de vallei van de Voer en de Gulp lagen hoofdzakelijk akkers. Zelfs op het einde van de achttiende eeuw waren de bewoningskernen er omgeven door een boomgaardengordel en lagen de dorpen geïsoleerd in een brede zone van akkers. Dit veranderde pas vanaf ca. 1880, toen Europa overspoeld werd door goedkoop overzees graan, voornamelijk tarwe uit de Verenigde Staten. Veel graanboeren schakelden tussen 1880 en 1950 over op vee- en fruitteelt - de zogenaamde 'Vergrünlandung' of landschapsvergroening. Het tot dan toe relatief open landschap werd steeds meer een bocagelandschap: door hagen omsloten weiden (hoofdzakelijk gevlochten meidoornhagen), boomgaarden, akkers en bossen. Het landschap van de Voerstreek werd 'groener' en meer besloten. De spectaculaire opkomst van de hoogstamboomgaarden in Voeren had o.a. te maken met de aanleg van de spoorlijn Tongeren-Aken. De omschakeling naar laagstamfruitteelt, zoals in Haspengouw in de 20e eeuw, bleef in deze regio uit. Enkel in het meest westelijke deel van het landschapspark (Bij Dalhem en Moelingen) zien we grotere aaneengesloten concentraties laagstamplantages verschijnen.

Lappendeken van kleine landschapselementen doorspekt met karstverschijnselen en rijk aan bijzondere natuur

Bovengronds vormde er zich een uniek lappendeken van kleine, karakteristieke landschapselementen, zoals hagen, heggen en houtkanten, graften en holle wegen, hoogstamboomgaarden, bronnen en poelen. Graften en holle wegen zijn typische, kleine landschapselementen in de dalwanden of op de hellingen.

Graften of 'grave' zijn taluds of walletjes die een helling verdelen in minder steile terrassen. Ze zijn evenwijdig aan de hoogtelijnen. Om erosie op de hellingen tegen te gaan, lieten de akkerbouwers een deel ongeploegd. Zo braken ze de kracht van het afstromende water. De afspoelende grond bleef liggen tegen de beplanting en vormde een drempel – bovenaan hoopte het materiaal zich op, onderaan was er erosie. Een andere mogelijke verklaring is dat delen van het bos bij de ontginning behouden bleven, wat leidde tot graften met houtkanten erop. De graften dienden als veekering en grensmarkering en boden brand- en geriefhout. De houtkanten op de graften zijn vaak zeer soortenrijk.

Holle wegen – lokaal Gats, Graat, Greet of Grubbe³ genoemd – zijn diep in de hellingen ingesleten wegen met aan beide kanten steile, begroeide taluds. De zachte ondergrond viel ten prooi aan een eeuwenlange erosie door menselijk gebruik. De Voerstreek heeft vandaag de dag meer dan 30 km aan holle wegen, één van de belangrijkste concentraties aan holle wegen in Vlaanderen.

Het landschapspark vertoont door de kalkrijke ondergrond heel wat boven- en ondergrondse karstverschijnselen. Onder de bossen, zoals in het Vijlenerbos bij Vaals, het Hoogbos in 's Gravenvoeren en Eijsden en het Teuvenbos in Teuven, vinden we een ondulerend microreliëf met 'dolines'. Deze ketel- of trechervormige depressies ontstonden door instorting nadat de onderliggende kalksteen door koolzuurhoudend water oploste. 'Kalktuf' of 'travertijn' (lokaal "duyfsteen" genoemd) ontstaat als erg kalkrijk bronwater aan de oppervlakte in contact komt met de lucht en calciumcarbonaat afzet op stenen, bladeren en takjes. Het Voerense dorp Teuven heeft zijn naam wellicht aan deze steen te danken.

De grote variatie in de ondergrond (kalkrijk tot zuur), bodemgesteldheid (droog tot nat), het reliëf en de ligging op de overgang van Atlantisch naar continentaal klimaat, zorgen voor een uitzonderlijke natuurlijke rijkdom. Bijzondere botanisch waardevolle graslanden, zeldzame bossen en tal van Europese bedreigde plant- en diersoorten vinden hier hun plek. De wilde kat, de zwarte ooievaar, het zinkviooltje... het zou zo maar kunnen dat je ze in dit landschapspark spot.

³ 'Grubbe' is het Limburgs woord voor zowel droogdal, holle weg als droge kloof

SELECTIECRITERIUM 2: landschapskwaliteit

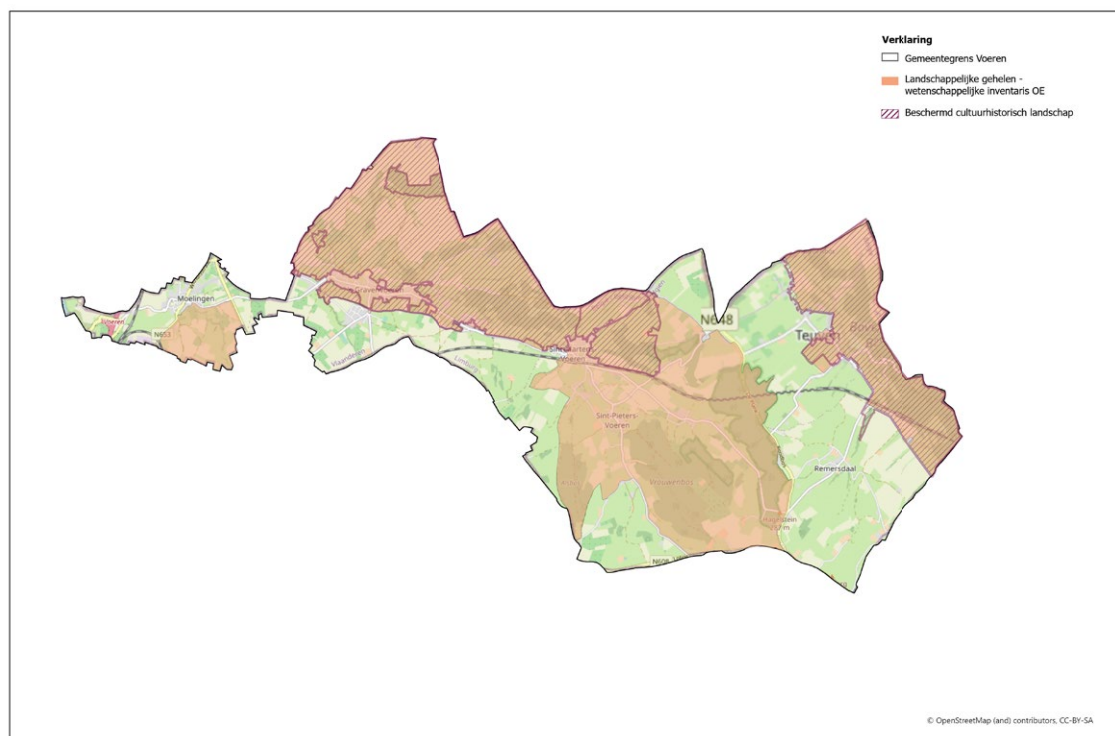
Subcriterium landschappelijk erfgoed

De Voerstreek is een zeer groen golvend landschap. De door meidoornhagen omheinde weiden en boomgaarden wisselen af met plateau- en hellingbossen. Meer westelijk trekken de akkers de aandacht. De compacte dorpskernen groeiden historisch in de buurt van de Voer, Berwijn, Veurs of Gulp en zijn één met dit landschap. Door het uitgesproken reliëf en de uitzonderlijke concentratie aan landschappelijk en bouwkundig erfgoed kunnen we vandaag nog steeds spreken over een gaaf landschap. Het zet zich over de grenzen van Voeren gewoon voort en wordt ook in Nederland en Wallonië gekoesterd.

Voeren behoort volgens de typologie van M. Antrop tot het traditionele landschap 'Land van Herve'. Het gebied wordt gekenmerkt door een sterk en gevarieerd gaaf landschap met erfgoedelementen die onderling samenhangen. Het bocagelandschap is rijk aan landschapselementen zoals poelen, bronnen, molenlopen, groeven, dolines, kruis- en grensbomen, hakhout, knotbomen en geriefhoutbosjes die onderling een grote ensemble- of contextwaarde hebben. Het manifeste reliëf, met duidelijke valleien en verspreide bebouwing en bossen, bepaalt de structuur van het landschap. We zien een landschappelijk zeer gaaf gebied met een erg lage bebouwingsdichtheid en een zeer geringe versnijding. De erfgoedwaarde is uitzonderlijk hoog. Het aandeel landschappelijk erfgoed op basis van de referentielag landschappelijk erfgoed-gehelen in Voeren is maar liefst 60%.

Kaart 2: landschappelijke gehelen in Voeren (zie bijlage 5)

Grenzeloos Bocagelandschap - Landschappelijk erfgoed

Oppervlaktes en percentages:

Landschappelijke erfgoed-gehelen Voeren	30.366.000 m ²
Oppervlakte gemeente Voeren	50.610.000 m ²
Percentage landschappelijk erfgoed - Vlaams	60%

Wat bepaalt de identiteit van dit landschap?

- gaaf landelijk gebied: golvend open landschap met weidse panoramische vergezichten
- geringe verspreide bebouwing die deel uitmaakt van de open ruimte
- overwegend weiland, boomgaarden en akkers
- open ruimten van matige tot grote omvang begrensd door topografie of vegetatie (bos, boomgaarden) - het oostelijke deel is meer bebost
- bijzonder veel kleine landschapselementen (lineair groen) die de topografie accentueren

De Voerense inventaris van erfgoedobjecten beschrijft maar liefst 1118 landschappelijke en bouwkundige elementen en gehelen:

- 369 bouwkundige elementen en 3 bouwkundige erfgoed-gehelen
- 743 landschappelijke elementen en 4 landschappelijke erfgoed-gehelen

Voor een landelijk gebied is dit erg veel. Voeren is niet voor niets een onroerende erfgoedgemeente. In Voeren (en bij uitbreiding ook in het hele landschapspark - zie verder) zijn er heel wat punt- en lijnrelicten die een wezenlijk onderdeel vormen van de streekidentiteit. Denk aan groeves, bronnen, dreven, hagen, graften, houtkanten, historisch permanente graslanden, hoogstamboomgaarden, holle wegen, enzovoort. Enkele bijzondere elementen zijn:

- hagen: meestal meidoornhagen, als veekering rond weilanden, hoogstamboomgaarden en soms ook rond akkers
- hoogstamboomgaarden: oude hoogstamkernen, vooral rond de dorpskernen
- graften en houtkanten: belangrijke ecologische verbinding
- historisch permanente graslanden: soortenrijke cultuurgraslanden/kamgraslanden, vaak begraasd door koeien; kalkrijke droge en natte graslanden met een zeer hoge biodiversiteits-/natuurwaarde
- holle wegen: één van de hoogste concentraties in Vlaanderen
- silex- en mergelgroeven verwijzen naar het krijt, dé bouwsteen van het Voerens landschap

In 2007-2008 werden in het Vlaamse deel van het landschapspark vier landschappelijke gehelen opgenomen in de inventaris landschappelijk erfgoed: Altenbroek en Voervallei met omgeving, Gulpvallei met omgeving, Vallei van de Berwijn en 's Graven-, Sint-Martens- en Sint-Pieters-Voeren. 'Altenbroek en Voervallei met omgeving' en de 'Gulpvallei met omgeving' werden in 2018 een beschermd cultuurhistorisch landschap. Voor deze beschermde landschappen maakt de gemeente Voeren momenteel Onroerende Erfgoedbeheersplannen op. Zij behoren tot de grootste beschermde landschappen in Vlaanderen en nemen maar liefst 31% van het Voerense grondgebied in. Daarnaast werden er in het verleden nog zes (kleinere) landschappen beschermd (deze zijn deels ook in de bovenstaande OE-beheersplannen opgenomen): de Kruisgraef, het Hoogbos, Martelberg-Graftengebied, Kapel van de Heilige Maagd en omgeving, de omgeving van hoeve 'Den Hof' en de omgeving van de Sint-Martinuskerk.

Een landschap stopt niet aan de administratieve grenzen. Het gave landschap zet zich over de grenzen van Voeren gewoon voort. Ook daar zien we een hoge concentratie aan punt- en lijnrelicten, vergelijkbaar met die in de Voerstreek. In Wallonië en in Nederland zijn er gebieden die van overheidswege beschermd zijn en/of een bijzondere status kregen.

In Nederland kreeg het landschap van Zuid-Limburg in 2005 de status van Nationaal Landschap door het unieke reliëf, de uitzonderlijke flora en fauna, de open en meer besloten vormen van landbouw en het cultuurhistorisch erfgoed (met de vele kastelen, kapellen en veldkruisen, watermolens, ondergrondse kalksteengroeves, de Romeinse villa's en vakwerkboerderijen). Ze onderstrepen het unieke karakter van het Nederlandse Heuvelland.

Heel wat gebieden kregen van de Nederlandse en provinciale overheid een beschermingsstatus vanwege hun natuur- en landschapswaarden. Hier worden de ruimtelijke ontwikkelingen beperkt en gelden er groene en planologische restricties⁴. Hoewel we de hoge landschappelijke kwaliteit en erfgoedwaarde voor het Nederlandse gedeelte van het landschapspark niet op dezelfde manier kunnen kwantificeren als in de Voerstreek, kunnen we met beleidsdocumenten wel afleiden dat grote delen van het unieke Zuid-Limburgse landschap door hun unieke karakter beschermd en gevrijwaard zijn van 'banale' ontwikkelingen.

In Wallonië vinden we een gelijkaardige landschapstypologie, onder andere op basis van de 'Atlas des Paysages de Wallonie' (2007)⁵. Het landschap dat aansluit bij het Voerense gedeelte van het landschapspark toont weilanden met meidoornhagen en houtkanten op de perceelsranden. Meer westelijk, aansluitend op Moelingen en dicht bij Luik, zijn er meer akkers en hoogstamboomgaarden. De vallei van de Berwijn en de Gulp doorsnijdt dit bocagelandschap. Rond de waterlopen zijn er enkele grote boscomplexen, vooral in het oostelijke gedeelte van het landschapspark. Monumentale erfgoedelementen zijn ook hier talrijk en vaak in de dorpskernen aanwezig, maar zijn lang niet altijd juridisch beschermd.

Wallonië heeft geen specifieke wetgeving voor de bescherming van landschappen. We stellen vast dat de monumentale en erfgoedwaarde van heel wat dorpen wel erkend worden, maar lang niet altijd beschermd zijn. Zo is de abdij van Val-Dieu niet beschermd (enkel een deel van het park is beschermd als erfgoed), maar de impact op het landschap is groot. Van uitmuntende waarde is het uitgestrekte beboste landschap dat de Amerikaanse begraafplaats van Henri-Chapelle in Hombourg omringt. Dit landschap geniet wél een bescherming (als één van de twee gebieden in het landschap 'L'Entre-Vesdre-et-Meuse). De site is ongeveer driehonderdveertig hectare groot en omvat een zeer waardevol deel van de Gulpvallei, dat ook Natura 2000-gebied is, inclusief enkele boerderijen. Voor het behoud en de bescherming van het landschap heeft het Waalse gewest enkel het gewestplan, de wetgeving rond de bescherming van monumentaal patrimonium en stedelijke verordeningen als juridisch kader tot haar beschikking. De landschappelijke aandachtsgebieden in het gewestplan betreffen vooral de valleigebieden (dalbodem en hellingen), maar ook de dorpskernen met een cultureel, historisch of esthetisch belang.

Op basis van de beschikbare data kunnen we geen vergelijkend kaartmateriaal presenteren, noch het procentueel aandeel berekenen van de landschappelijke erfgoed-gehelen in het Waalse en Nederlandse gedeelte van het landschapspark.

Subcriterium open ruimte

Door het uitgesproken reliëf en de rijke bodem nemen bebouwing en infrastructuur in dit landschapspark maar een beperkte ruimte in. De bebouwing concentreert zich in compacte dorpskernen en gehuchten die zich ontwikkelden rond één of meerdere boerderijen. Intensieve en grootschalige ontwikkelingen in de open ruimte waren er in het verleden niet of nauwelijks.

De referentielaag 'Open ruimte Vlaanderen, 2016' laat zien dat er ca. 90% van de oppervlakte open ruimte is in Voeren. De landbouw neemt in de Voerstreek – zoals in de rest van Vlaanderen – de meeste ruimte in beslag. 67% van de Voerense oppervlakte is in landbouwgebruik (in Vlaanderen is dat gemiddeld 50,6%)⁶, één vijfde is bos en slechts een kleine 10% is bebouwd. Halfnatuurlijk grasland, maar ook ander groen zoals parken, aanplanten, bermen, holle wegen, hagen en ander extensief beheerde elementen maken 7% uit van de grondoppervlakte in Voeren. Dit is vrij veel naar Vlaamse normen.

Het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap is een plattelandsregio avant la lettre. De grenzen tussen open en bebouwde ruimte zijn nog vrij scherp afgetekend en er is een overvloedige open ruimte voor landbouw, natuur en recreatie. De infrastructuur beperkt zich tot essentiële verbindingen tussen de dorpen, provinciale verbindingswegen en de goederenspoorlijn van oost naar west met imposante viaducten.

---

⁴ Bijvoorbeeld oww Natura2000, Natuurnetwerk Nederland, status Nationaal Landschap Zuid-Nederland, label stiltegebied, aanduiding als grondwaterwinningsgebied...

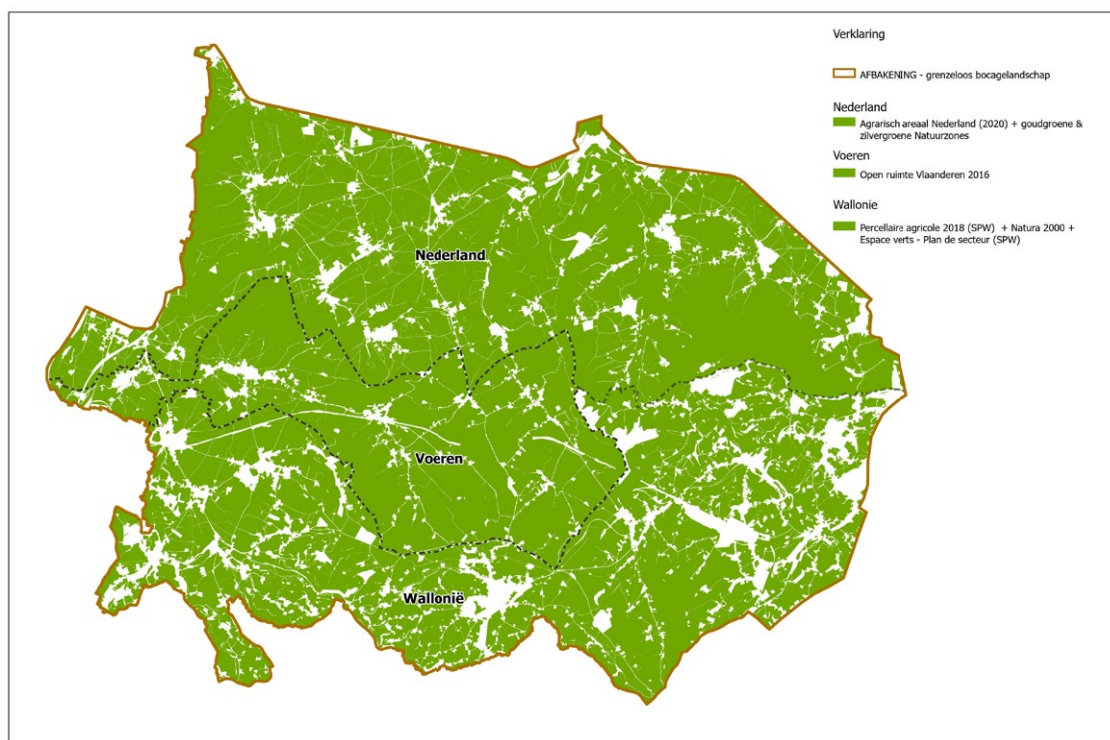
⁵ L'Atlas des Paysages de Wallonie werd in 2007 door het Ministère de la Région wallonne vastgesteld naar aanleiding van de Europese Landschapsconventie, die in 2000 in Florence werd aangenomen en in 2001 door het Waalse Gewest werd geratificeerd. Het doel was de Europese landschappen te beschermen, te ontwikkelen en te behouden en hiervoor de nodige aanbevelingen te doen.

⁶ Geregistreerd landbouwgebruik 2020, Bron: Provincies.incijfers.be, interprovinciale werking Landbouw & Interprovinciale werking Data & Analyse, 13-8-2021

In het Nederlandse en Waalse deel ontwikkelde het cultuurlandschap zich op dezelfde manier en zien we een zeer lage bevolkingsdichtheid. Een exacte vergelijking maken is moeilijk door het gebrek aan vergelijkbare data. Door de landbouwoppervlakte op te tellen met de oppervlakte aan natuur, krijgen we wel een globaal beeld van het aandeel open ruimte (ca. 93% in het Nederlandse deel, ca. 75% in het Waalse deel). We merken op dat dit met name voor het Waalse deel een onderschatting is, omdat parken, aanplanten, bermen, holle wegen, hagen, half-natuurlijke graslanden buiten natuurgebieden en andere extensief beheerde elementen geen deel van uitmaken van de gebruikte databestanden.

Kaart 3: Open ruimte (zie bijlage 5)

Grenzeloos Bocagelandschap - Open ruimte

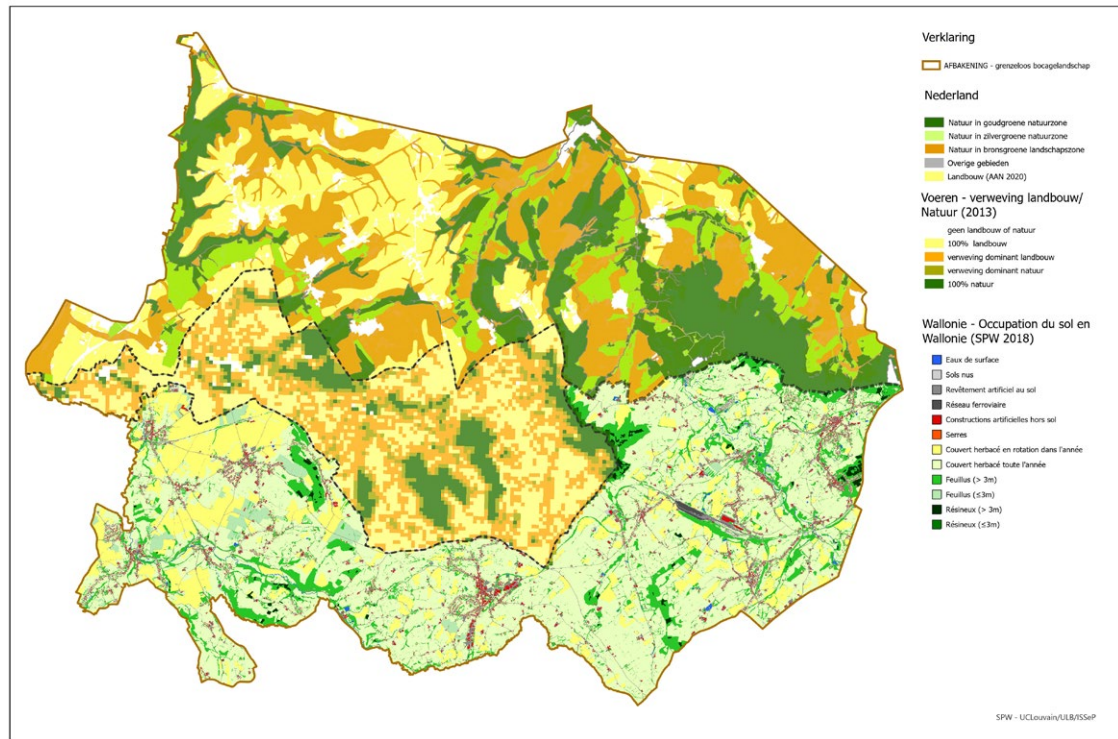

Open ruimte Voeren	4 554 ha
Oppervlakte gemeente Voeren	5 061 ha
Percentage open ruimte - Vlaams	90%
Open ruimte totaal	22 655 ha
Oppervlakte totaal	27 449 ha
Percentage open ruimte - totaal	82,53%

Subcriterium multifunctionaliteit

In de dunbevolkte Voerstreek zijn landbouw, natuur, bos en water sterk met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk (zie referentiekartaart 'Verweving landbouw-natuur' uit de Ruimtemonitor van 2013) – zie kaart 4 (bijlage 5).

Grenzeloos Bocagelandschap - Verwevenheid natuur en landbouw

De overwegend oranje gekleurde en lichtgroene zones duiden erop dat er in het agrarisch gebied nog veel (zeer) waardevolle natuur is. Hier zoeken de Gulp, Berwijn, Voer, Veurs en Noorbeek kronkelend hun weg naar de Maas, liggen oude boscomplexen op de hoogste en steilste delen van de Voerstreek en bieden natuurreservaten een onderkomen voor bijzondere, Europees beschermde soorten. Daartussen wisselen weilanden en akkers, omzoomd door hagen of brede houtkanten, elkaar af en lopen holle wegen met begroeide taluds naar de dorpen. Die lijnvormige groene landschapselementen vormen samen met de waterlopen essentiële ecologische verbindingen of stapstenen tussen de grotere bossen en natuurgebieden. In deze ruimte werken de landbouwers, is er volop recreatie, en fietsen, wandelen en wonen er mensen.

De **landbouwer** is hier niet enkel een leverancier van voedsel en voedergewassen. Hij beheert ook de open ruimte. De grote natuurclusters in het landschapspark worden meestal met elkaar verbonden via **groene lijnvormige structuren**: hagen, houtkanten, graften, holle wegen met begroeide taluds, kleine bosjes die als stapsteen fungeren en waterlopen omringd door beekbegeleidende bosjes of natte hooilandjes. Die verbindingen liggen voor een belangrijk deel in agrarisch gebied. In dit landschapspark is het aandeel geregistreerde landbouwoppervlakte nog relatief groot (67%). Graslanden maken 41% van de totale landbouwoppervlakte uit. Hagen, heggen en houtkanten omheinen de landbouwpercelen nog vaak en vormen een onmisbare schakel in het natuurnetwerk. De natuurinclusieve landbouw en het agrarische natuurbeheer verhogen de natuur- en landschapswaarden. Enerzijds stellen we vast dat de natuurwaarden in agrarisch gebied relatief hoog zijn, wat we kunnen afleiden uit de aanwezigheid van veel oranje delen op de referentiekartaart. Omgekeerd is het procentuele aandeel van het landbouwgebruiksareaal in natuur- of woongebied, te weten 6%, ook opvallend.

Private eigenaars beheren in Voeren een substantieel deel van het Natura2000-gebied. Maar liefst 62% is privé-bezit en is verbonden aan imposante kasteeldomeinen, zoals Altenbroek, het kasteel van Teuven, het kasteel van Sinnich en Obsinnich, of grote kasteelboerderijen zoals de Kloosterhoeve of de Mosterthoeve.

Het **toerisme** vertaalt zich in het grote aantal dag- en verblijfstoeristen, in een uitgebreid aanbod van logies en de vele toeristische ondernemers. Zij claimen het landschap als uithangbord van hun toeristische activiteit en eisen zo het mede-eigenaarschap van dit landschap op. De relatie toerisme – landbouw/natuur is evident: het landschap – dat dé aantrekkingspool is voor het toerisme in deze streek – wordt door de boer, de private eigenaar en de natuurbeheerder in stand gehouden

Aangezien de typologie en het gebruik van het landschap in Wallonië en Nederland sterk overeenkomen met het Vlaamse gedeelte, kunnen we gelijkaardige conclusies trekken voor deze delen van het landschapspark.

In **Nederland** biedt de kaart met goudgroene, zilvergroene en bronsgroene landschapszones ons een inzicht in de verschillende functies en de mate waarin landbouw en natuur met elkaar verweven zijn⁷. De provincie Limburg (NL) legde in haar beleid vast welke ontwikkelingen er binnen elke zone mogen plaatsvinden. De goudgroene natuurzone (aangeduid in donkergroen) maakt deel uit van het Nationale Natuurnetwerk in Nederland. Hier staan het behoud en het beheer van de bestaande natuur en de ontwikkeling van nieuwe natuur voorop in functie van de instandhouding van soorten. De Natura2000-gebieden situeren zich binnen deze zones. De zilvergroene natuurzone (lichtgroen) bevat de agrarische gebieden en de natuurgebieden rond de goudgroene zones. De focus ligt hier op het benutten van kansen voor natuur en landschap. Dit landschap ondersteunt de goudgroene natuurzone. De bronsgroene landschapszone (oranje) omvat de landschappelijk waardevolle beekdalen (voor zover niet gelegen in de goudgroene of zilvergroene natuurzone) en bufferzones rond bestaande natuurgebieden met de daarin aanwezige (extensievere) landbouwgebieden, monumenten, kleine landschapselementen, waterlopen, enzovoort. In deze zone zijn de natuur en het landschap met landbouw en economie het meest met elkaar verweven. In Nederland heeft de provincie Limburg een beleid om binnen de bronsgroene zone de landschappelijke kernkwaliteiten te behouden, te beheren, te ontwikkelen en te beleven. Het zijn voornamelijk landbouwgronden. Het doel is de realisatie van een recreatief aantrekkelijke landschapszone, een verbetering van het watervasthoudend vermogen en het herstel van cultuurhistorische elementen, karakteristieken en natuurwaarden (bv. tegenover soorten van het (agrarische) cultuurlandschap). Deze zone kunnen we wellicht het best vergelijken met de 'oranje' zone op de referentiaag verwevenheid landbouw-natuur (Ruimtemonitor).

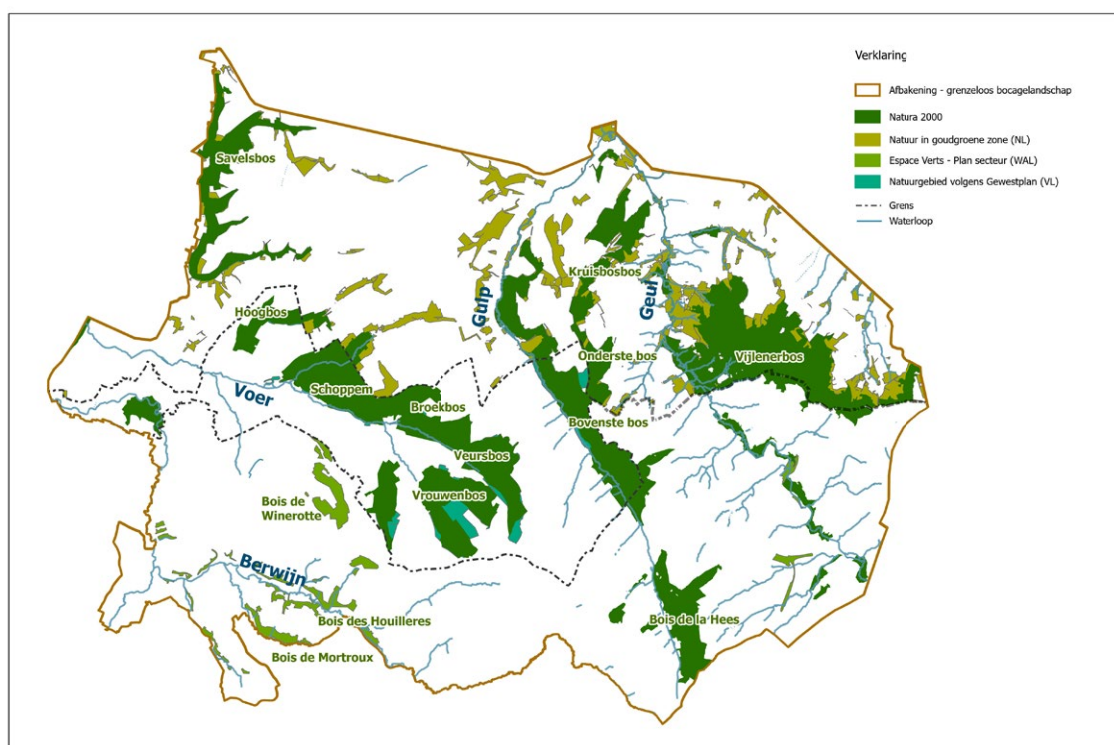
In **Wallonië** baseren we ons op de kaart 'Occupation du sol en Wallonie' (SPW, 2018) om gelijkaardige conclusies te trekken. We zien dat de gedeeltes die grazig zijn (lichtgroen) doorspekt zijn met donkergroene lijnen en vlakken, wat wijst op hagen en houtkanten en dus een sterke verwevenheid.

Subcriterium natuur

Landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap is een hotspot aan biodiversiteit. Het is gezegend met een enorme rijkdom aan habitats en soorten dankzij de grote variatie in ondergrond en bodemgesteldheid (van kalkrijk tot zuur en van droog tot nat), variaties in reliëf (plateaus, steile en minder steile hellingen en droge en watervoerende dalen) en de geografische ligging op de overgang van een Atlantisch naar continentaal klimaat. Het landschapspark is een belangrijke ecologische verbinding tussen de Nationale Parken Hoge Venen, Eifel en Hoge Kempen.

Het Habitatrichtlijngebied 'Voerstreek' van 1592ha beslaat 31% van de oppervlakte van de gemeente Voeren. Binnen dit gebied komen zestien beschermde habitattypes voor en tellen we dertien (IHD) beschermde soorten. Het grootste gedeelte van dit gebied (825 ha) bestaat uit oude, massieve boskernen. **Zie kaart 5 (bijlage 5).**

Grenzeloos Bocagelandschap - Natuur

⁷ Provinciaal Omgevingsplan Limburg (POL), 2014

In de Voerstreek leven en bloeien veel zeldzame Vlaamse en Europese dier- en plantensoorten. Naast de schaarse hazelmuis en de wilde kat, heeft de das hier één van zijn grootste leefgebieden. In de bossen wonen de middelste bonte specht, de wespendif, de taigaboomkruiper, de bosvleermuis, het vliegend hert en veel bijzondere vleermuizen. In en rond de beken vinden we de gestippelde alver, de beekprik, de rivierdonderpad, de bittervoorn en de waterspitsmuis. Atlantische zalmen gebruiken de Berwijn om te migreren naar hun geboortegronden. Sporadische soorten zoals de vuursalamander en de vroedmeesterpad komen er nog voor. In de graslanden met orchideeën fladderen weinig voorkomende vlinders zoals het bruin dikkopje, het klaverblauwtje en het kaasjeskruidikkopje. Ze zijn het ideale jaaggebied voor de grauwe klauwier en een goede plek voor zeldzame wasplaten. Deze kleine, kleurrijke paddenstoelen geven de graslanden het keurmerk van topkwaliteit.

Van de zestien ecoprofielen komen er maar liefst zes voor in Voeren. Een belangrijke is ecoprofiel 10: dieren van lichtrijke bossen en mozaïeklandschappen. De soorten die bij dit ecoprofiel horen, zijn onder andere vliegend hert, Spaanse vlag, hazelmuis, eikelmuis, grote weerschijnvlinder, bont dikkopje, keizersmantel, kleine ijsvogelvlinder, eikenpage, bruine eikenpage, hazelworm, gekraagde roodstaart, bonte vliegenvanger en gouden tor.

Het Habitatrichtlijngebied 'Voerstreek' maakt deel uit van verschillende grensoverschrijdende natuurclusters en heeft daarom baat bij een samenwerking binnen het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap. Zo vormen het hellingbos Hoogbos en het natuurreservaat Altenbroek met de Noorbeek grensoverschrijdende natuurclusters met het Nederlandse Natura 2000-gebied Hoogbos en Noorbeemden. Het Vlaamse deel van de Gulpvallei sluit aan op de bovenloop van de Gulp en de bossen 'Bois de Laschet' en 'Bois de Beusdal' binnen het Natura 2000-gebied 'Vallée de la Gueule (en aval de Kelmis)' in Plombières in het zuiden en op de benedenloop van de Gulp in het Nederlandse Natura 2000-gebied 'Geuldal' in het noorden. Het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap verbindt het Vijlenerbos, het meest oostelijke deel van het Nederlandse habitatrichtlijngebied Geuldal, met kleine boskernen in het Waalse Natura 2000-gebied 'Vallée de la Gueule (en aval de Kelmis)'. Binnen het landschapspark zijn de Natura 2000-gebieden aan Vlaamse en Nederlandse zijde habitatrichtlijngebied, aan Waalse kant zijn ze vogelrichtlijn- en habitatrichtlijngebied.

De drie belangrijkste natuurclusters binnen landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap zijn de beekvalleien, de boscomplexen en het kleinschalig cultuurlandschap met soortenrijke graslanden en heiderelicten. Het Habitatrichtlijngebied 'Voerstreek' maakt deel uit van verschillende grensoverschrijdende natuurclusters en heeft daarom baat bij een samenwerking binnen het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap. Zo vormen het hellingbos Hoogbos en het natuurreservaat Altenbroek met de Noorbeek grensoverschrijdende natuurclusters met het Nederlandse Natura 2000-gebied Hoogbos en Noorbeemden. Het Vlaamse deel van de Gulpvallei sluit aan op de bovenloop van de Gulp en de bossen 'Bois de Laschet' en 'Bois de Beusdal' binnen het Natura 2000-gebied 'Vallée de la Gueule (en aval de Kelmis)' in Plombières in het zuiden en op de benedenloop van de Gulp in het Nederlandse Natura 2000-gebied 'Geuldal' in het noorden. Het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap verbindt het Vijlenerbos, het meest oostelijke deel van het Nederlandse habitatrichtlijngebied Geuldal, met kleine boskernen in het Waalse Natura 2000-gebied 'Vallée de la Gueule (en aval de Kelmis)'. Binnen het landschapspark zijn de Natura 2000-gebieden aan Vlaamse en Nederlandse zijde habitatrichtlijngebied, aan Waalse kant zijn ze vogelrichtlijn- en habitatrichtlijngebied.

De drie belangrijkste natuurclusters binnen landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap zijn de beekvalleien, de boscomplexen en het kleinschalig cultuurlandschap met soortenrijke graslanden en heiderelicten.

Valleien van Berwijn, Voer, Veurs, Noorbeek, Gulp en Geul

In de valleien zijn er kalrijke bronnen en beekdalen met natte ruigten, dottergraslanden, relictten van natte voedselarme graslanden, enkele bronbossen en beekbegeleidende bossen. In de snelstromende beken treffen we het habitattypen van stromende wateren aan.

In de Berwijn neemt de migrerende populatie Atlantische zalm toe en is er mogelijk sprake van voortplanting. De Voer is dan weer belangrijk voor het areaal van de Beekprik in Vlaanderen. Je vindt er vissen zoals biermpje en elrits en de bevers uit de Maas voelen er zich steeds meer thuis. De sterk meanderende Gulp en Geul mogen we echte forellenbeken noemen. De paaiende forellen die in november opspringen zijn een fenomenaal spektakel. Het snelstromende, zuurstofrijke water is niet alleen geschikt voor de vaak uitgezette regenboogforel, maar ook voor de beekforel. Ook andere zeldzame vissen zoals de rivierdonderpad vinden er een thuis. De Geul zette zink en lood uit de voormalige ertsminen in Plombière en La Calamine in Wallonië stroomafwaarts af op oevers in Wallonië en Nederland. Dit leidde tot de befaamde zinkvegetatie met als boegbeeld het Zinkviooltje (*Viola lutea* subsp. *calaminaria*). De mijnsite van Plombières is nu dan ook een natuurreservaat.

Boscomplexen

Het boslandschap in het Landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap heeft een rijke variatie aan bostypen. Alleen al in het Voerense deel van het Landschapspark zijn er maar liefst zes bostypes, van zuurminnende tot kalkrijke beuken- en eikenbossen en alluviale bossen, met grote oppervlakten eiken-haagbeukenbos. Sommige van deze bostypes komen maar op enkele plaatsen in Vlaanderen voor, namelijk Witte veldbies-beukenbos (9110), kalkrijke beukenbossen (9150) en Parelgras-beukenbos (9130). Het Parelgras-beukenbos is één van de soortenrijkste bostypes in Vlaanderen. Een voorbeeld is het Roodbos-Veursbos in Voeren. De grote bossen en graslandcomplexen sluiten bij elkaar aan in een landschap vol hagen, houtkanten, boomgaarden, poelen en holle wegen. De kalkrijke hellingen vormen de overgang tussen bos en weiden en zijn qua flora en fauna zeer waardevol.

De Voerense boshabitats zetten zich verder in het Nederlandse en Waalse gedeelte van het landschapspark. In het oosten zien we op het plateau uitgestrekte beukenbossen, met de bijzondere Veldbies-Beukenbossen (Luzulo-Fagetum) in de zone met vuursteeneluvium bij Vaals. In het westen, op de steile overgang van het Maasdal naar het plateau van Margraten, herbergt het Savelsbos eiken-haagbeukenbos, kalkrijk parelgras-beukenbos en gierstgras-beukenbos. Het is gekend omdat het de grootste dassenpopulatie van Nederland huisvest. In mei hangt er een sterke knoflooklucht en is het bos omgetoverd in een tapijt van witte bloemen van daslook. In de bossen van Eijsden en in de holle wegen van Voeren, vindt het vliegend hert voldoende dood eikenhout. En in de vochtige bossen rond Epen en Mechelen duikt de zeer zeldzame, bedreigde, en giftige vuursalamander op.

Kleinschalig cultuurlandschap met soortenrijke graslanden en heiderelicten

In het kleinschalig landschap vinden we nog soortenrijke, matig voedselrijke graslanden en heiderelicten terug. Deze natuurcluster bestaat uit matig voedselrijke graslandhabitats met lokaal relict van droge heide, heischraal-, blauw- en kalkgrasland. Plaatselijk gaan de graslandhabitats over in open doornstruweel met graslandsoorten en andere kleine landschapselementen (graften, houtkanten, oude knobomen, mergelputten en poelen). Bepaalde graslanden hebben een divers mycoflora van zeldzame wasplaten. Droge kalkgraslanden (6210) komen in Vlaanderen enkel voor in de Voerstreek, Haspengouw, de Vlaamse Ardennen en op het plateau van Caestert.

Grauwe klauwieren broeden in kleinschalige, gevarieerde, halfopen tot open cultuurlandschappen met een rijke flora en fauna. Niet voor niets zien we ze in de Voerstreek en het Land van Herve. In het grensoverschrijdend natuurreservaat Altenbroek leeft de vroedmeesterpad die je in Vlaanderen haast nergens meer vindt. Ook de wijngaardslak, de escargot van Bourgogne en grootste Belgische slak komt er voor. Ze vindt er genoeg kalk om haar zware slakkenhuis mee te bouwen. In het nog kleinschalige gebied van Laag-Caestert, Hoog-Caestert, Withuis en Mesch, vaak in gebruik als akker- en weiland met een gevarieerde bebouwing, spotten we geregeld de ijsvogel en grote gele kwikstaart.

Oppervlaktes en percentages:

Natura 2000 - Vlaams	1 595 ha
Natuurgebieden gewestplan - Voeren	+164 ha
Oppervlakte gemeente Voeren	5 061 ha
Percentage natuur (Natura 2000 + natuurgebieden gewestplan) - Voeren	34,7 %
Natura 2000 + Nationaal Natuurnetwerk Nederland	2 945 ha
Natura 2000 + Natuurgebieden gewestplan - Wallonië	862 ha
Totale oppervlakte LSP	27 449 ha
Percentage natuur (Natura 2000 + natuurgebieden gewestplan (B) + Nationaal Natuurnetwerk Nederland) - totaal	20,2 %

Dit totale percentage van 20,2 % is een onderschatting van de gekende natuurwaarden op het terrein. De beekdalen en boscomplexen kunnen we gemakkelijk op een kaart aanduiden, maar het kleinschalige cultuurlandschap eromheen - graslanden omgeven door hagen, houtkanten, hoogstamboomgaarden, graften en holle wegen - omvat ook belangrijke natuurwaarden en is essentieel voor de instandhouding van de soorten in de natuurclusters. Ze zorgen voor connectiviteit en vormen essentiële verbindingen tussen de natuurclusters, bijvoorbeeld voor de hazelmuis. Akkersoorten zoals gele gors, grauwe klauwier,... verkiezen een kleinschalig natuurlandschap als habitat. Steenuilen en eikelmuisen vinden in oude hoogstamboomgaarden een thuis. Natuurverbindingen of natuur verbonden aan agrarische cultuurlandschappen, liggen vaak buiten de Natura2000-gebieden.

SELECTIECRITERIUM 3: unieke belevingswaarde

Grenzeloos Bocagelandschap – ons uniek verhaal

Temidden van cultuurhistorische steden en toeristische trekpleisters zoals Aken, Luik, Maastricht en Tongeren, in een metropolitaan gebied waar vier miljoen mensen wonen, vinden we plots een groene oase. Een verloren gewaand, rijkelijk gaaf cultuurlandschap van duizenden jaren oud. Een heuvel- en schilderachtig landschap waar verstedelijking en modernisering geen voet aan de grond kregen. Een plek waar je je verliest in uitgestrekte bossen en verdwaalt in de weilanden, velden, hagen, boomgaarden, bronnen en beekjes. Het landschap is een poëtische afwisseling tussen open en gesloten zichten, donker en licht. Elke kronkel in het pad, elke heuvel of holle weg schotelt je een nieuw landschap voor. Op het grillige dak van Vlaanderen en Nederland wordt een fysieke inspanning naar de top altijd beloond met indrukwekkende vergezichten. De verhalen van verre voorouders, oude beschavingen en vreemde overheersers zijn tastbaar in de groeven en mijnen, burchten, kastelen, abdijen, vierkantshoeves, vakwerkhuisen en watermolens. De rust en stilte in het gebied geven je het gevoel alleen op aarde te zijn, maar weet dat de dassen, vossen, reeën, steenuilen en buizerds jou zien. Spits je oren en haal je adelaarsblik boven om een glimp op te vangen van de zeldzame dieren, zoals de hazelmuis, vroedmeesterpad, Atlantische zalm, zwarte ooievaar of wilde kat. Elk seizoen heeft zijn charme en kent zijn geuren en kleuren. Van de bloemenpracht in het voorjaar met de bloesems van fruitbomen en meidoorn- en sleedoornhagen en de uitzonderlijke orchideeën tot de zeldzame paddenstoelen en kleurrijke bossen in het najaar. In de compacte dorpen met karakteristieke kerken die zich in de valleien aan het water nestelden, gaat het landelijke leven zijn gangetje. De landbouwers, die in weer en wind buiten aan het werk zijn, helpen je graag met onthaasten door met hun tractoren de snelheid op de wegen te temperen. Dit landschap en haar bewoners geven hun geheimen graag traag prijs, dus ga vooral te voet of met de fiets en een brede glimlach op avontuur!

Kruispunt van grenzen, talen en culturen

Het bocagelandschap is een indrukwekkend kruispunt van grenzen, talen en culturen. Op de uitkijktorens van het Drielandenpunt op Vaalserberg liggen België, Nederland en Duitsland letterlijk aan je voeten. Tot 1919 was het zelfs een Vierlandenpunt want er was een ministaat van 244 hectare, 'Neutraal Moresnet', rond een belangrijke zinkmijn. De administratieve grenzen in deze streek zijn regelmatig verschoven en aangepast. Het toonde de relativiteit ervan aan en versterkte de verbondenheid tussen de lokale inwoners aan weerszijden van de grenzen. Het lokale Limburgse dialect is vaak een verbindende factor over het Nederlands, Frans en Duits heen. Ook een traditionele Waalse dans uit Dalhem en de ruimere regio Basse-Meuse, de 'cramignon', waaide vanzelf over naar het Nederlandse Eijsden waar ze 'rei' werd gedoopt. Het is waardevol immaterieel erfgoed: een traditie van honderden jaren oud, waarbij de melodieën op het gehoor gespeeld werden. De 'rei' wordt gedanst op de derde dag van de 'Bronk', grootse feestelijkheden rondom de Sacramentsprocessie die starten op de tweede zondag na Pinksteren. Ook in de Voerstreek vinden er in juni en augustus Bronkprocessies plaats. In de carnavalsperiode is het in het landschapspark wekenlang feest met speciale zittingen en optochten. Het gewone leven staat dan letterlijk stil, cultuurverschillen spelen geen rol. Het jaarlijkse volksfeest is sterk verbonden met de cultuur.

Culinaire rijkdom en bourgondische traditie

In het Heuvelland, de Voerstreek en het Land van Herve vinden we authentieke dorpjes met levendige, gastvrije gemeenschappen. Ze laten je met plezier meegenieten van hun bourgondische rijkdom. Op de gerenommeerde zondagsmarkt van Aubel koop je kraakverse ambachtelijke streekproducten uit de hele euregio. Proef de bekende Hervekaas, de smakelijke boter van Aubel en de traditionele appel- en perenstroop. De abdij van Val-Dieu is een bekende producent van abdiërbier, kaas en appelcider. Voor verse vlaai, stroop, wijn, bier en vlees uit het Heuvelland en nog veel meer van over de grens, verwachten we je op dinsdagochtend op de gezellig ouderwetse weekmarkt van Vaals. De Gulpener Bierbrouwerij in Gulpen haalt dankzij een samenwerking met lokale landbouwers haar ingrediënten (door mergel gezuiverd water, hop, gerst, tarwe, rogge en spelt) uit een gebied van 40 kilometer rond de brouwerij. Wijndomein St. Martinus in Vaals kiest voor een duurzame wijnbouw (met milieuvriendelijke bestrijdingsmiddelen en energieneutrale wijnkelder) en won er verschillende prijzen mee. In de Voerstreek zorgen de oudste forellenkwekerij van België, een ambachtelijke appel-perenstroopstokerij, een kersenbierbrouwer, een wijngaardslakkenkwekerij, ambachtelijke hoeve-ijs en -kaasproducenten en (appel)wijn-, likeur- en sleedoornjeneverproducenten en een slagerij waar je zwarte of witte trip – een variant op bloedworst – kan vinden voor een culinair festijn. Dit allemaal dankzij de geslaagde samenwerking tussen de veetelers, akkerbouwers en fruittelers en de ambachtelijke slagers, stroopstokers, kaasmakers, bierbrouwers en wijnboeren.

Parels en littekens uit het verleden

De lage bevolkingsdichtheid doet het misschien niet vermoeden, maar het landschapspark was al van in de prehistorie een geëerde plek voor de mens om er zich te vestigen. Zo is er sprake van een kamp van rendierjagers in Mesch 12.000 jaar voor Christus. De vruchtbare bodem, de rijke ondergrond, het golvende landschap, de aanwezigheid van water en de nabijheid van Maas en Rijn maakten de omgeving heel aantrekkelijk. De Romeinen bouwden er villa's en de Frankische en Karolingische vorsten een koningshoeve. Ook later zorgden zowel de arme als rijke inwoners voor bouwkundige parels. Vakwerkhuisen werden opgetrokken uit hout, leem en stro door wie zich geen bakstenen kon veroorloven. Vandaag zijn het iconische wit-zwarte parels die in het groene, kleinschalige landschap prachtig tot hun recht komen.

Daartegenover staat de monumentale aanwezigheid van de tientallen kastelen in de streek. Doordat heer Daniel van Voeren in 1242 zijn kasteel in Sint-Pieters-Voeren aan de Duitse orde schonk, werd het een buitenbeentje in de streek. Het kasteel werd een Commanderie van de Duitse orde waarin 39 commandeurs tot in 1798 de plak zwaaiden. Sint-Pieters-Voeren stond hierdoor tot aan de Franse revolutie onder een totaal ander regime dan de aangrenzende dorpen. Niet zo'n buitenbeentje, maar wel even indrukwekkend is het Kasteel van Beusdael in Sippenaeken. Het heeft een donjon uit de dertiende eeuw, twee meter dikke kalkstenen muren en weerspiegelt in het water van haar brede grachten.

De streek bleef jammer genoeg niet gespaard van zware oorlogslittekens. In 1914 zetten de Duitsers in Moelingen en Berneau (deelgemeente van Dalhem) de huizen en boerderijen in brand en executeerden ze burgers. Dit verklaart waarom de dorpskom van Moelingen er anders uitziet dan de vijf andere Voerense dorpen. Om te verhinderen dat smokkelaars, spionnen of deserteurs vanuit het bezette België het neutrale Nederland zouden bereiken, spande het Duitse leger een 'draad des doods' van 2000 volt op de grens. Toch heeft het gebied rond het drielandpunt een uitgebreid smokkelverleden, met o.a. koffiebranderij Den Bock die met het branden van haar eigen koffiebonen tot zijn 'Tasz'(kopje)-koffie de koffiesmokkeltraditie herdenkt.

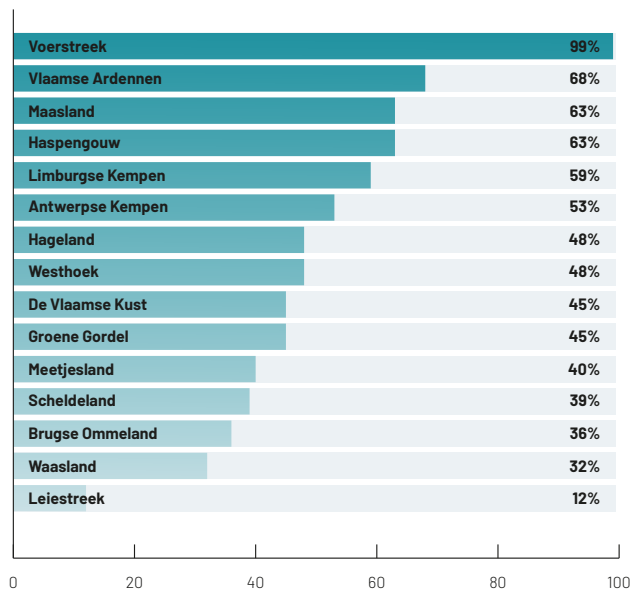
De goederenspoorlijn 24 (Antwerpen-Tongeren-Aken) doorsnijdt het landschap en bepaalt het beeld in het centrale deel van het landschapspark. Op Duits bevel bouwden tienduizenden arbeiders, waaronder Russische krijgsgevangenen, in 1915 drie enorme tunnels en vier gigantische viaducten. Het viaduct van Moresnet is met haar 1107 meter lengte en een hoogte die varieert tussen 23 tot 58 meter, de grootste van België. Het werd tijdens Wereldoorlog II twee keer gedeeltelijk opgeblazen, eerst door het Belgische, daarna door het Duitse leger.

De zware menselijke tol van Wereldoorlog II is in het landschapspark pijnlijk zichtbaar op twee Amerikaanse militaire begraafplaatsen. In Margraten kregen 8301 witte marmeren kruisen en de namen van 1722 vermisten in de Walls of the Missing een ingetogen laatste rustplaats op een 26 hectare groot domein met een dertig meter hoge gedenktoren. Op de militaire begraafplaats van Henri-Chapelle, 23 hectare groot, rusten 7987 gesneuvelde militairen en zijn 450 namen van vermiste soldaten in de zuilengalerij gegraveerd. De begraafplaats biedt een fraai vergezicht over het nu vredige Land van Herve. Op deze Amerikaanse begraafplaatsen werden heel wat Amerikanen begraven die sneuvelden tijdens het Ardennenoffensief.

Onevenaarbare landschappelijke aantrekkelijkheid

De kwaliteit van het landschap in het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap is uitzonderlijk hoog, zo blijkt uit verschillende onderzoeken en prijzen. De Voerstreek scoorde in 2014 opvallend hoger (99%) dan de andere toeristische regio's in Vlaanderen (68% of minder) voor hoge en zeer hoge landschappelijke aantrekkelijkheid (zie onderstaande figuur)¹⁰. Dit werd bepaald door vier factoren: de afwezigheid van geluidsoverlast (> 65 dB), de mate van aanwezigheid van natuur (aandeel (half)natuurlijke ecosystemen), de aanwezigheid van cultuurhistorische waarde (aandeel ankerplaatsen en erfgoedlandschappen), en de openheid van het landschap (aandeel niet-bebouwde ruimte).

¹⁰ Bron: Thoonen M. en De Smet L. (2017). *Analyse van de relatie tot het landschap in Voeren van de sectoren erfgoed, natuur, recreatie & toerisme en wonen*. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Ook in een onderzoek uit 2017¹¹ blinkt de Voerstreek uit als dé Vlaamse regio voor 'mooi landschap en natuur'. Het is de populairste regio voor wandelingen (langer dan één uur) en de regio die men het vaakst bezoekt met de motivatie 'reeds bezocht, bekende streek' en 'wandelmogelijkheden'. Die reputatie als wandelbestemming bij uitstek wordt bevestigd door de hoogste tevredenheidsscore op Vlaams niveau over de wandelroutes en -netwerken. Daarnaast scoort Voeren ook het beste op tevredenheid qua vakantiegevoel én natuur en omgeving.

Stichting Natuur en Milieu bekroonde het Nederlandse deel van het Geul- en Guldal in 2005 tot 'vijfsterrenlandschap', met de hoogste score op uniek karakter, mogelijkheid tot recreatie en ecologische, cultuurhistorische en beleevingswaarde. Men noemt het 'misschien wel het mooiste stukje Nederland'. Ook aan Waalse kant wordt de Gulpvallei, met slechts enkele verspreide hoeves, geroemd als een uitzonderlijk gaaf ruraal landschap.¹² In 2018 werd Noorbeek, een dorp in de gemeente Eijsden-Margraten dat grenst aan de gemeente Voeren, benoemd tot het eerste 'Icoonlandschap' van Nederland. De Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC) geeft de status van Icoonlandschap aan gebieden waar het landschap de eeuwenoude geschiedenis vasthield, die een rijke flora en fauna hebben en waar tradities in ere worden gehouden, zowel materieel als immaterieel.

Toeristisch-recreatieve infrastructuur en aanbod

Wandelwalhalla en fietsparadijs

Het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap is geliefd bij wandelaars en fietsers. En daarvoor is het ook goed uitgerust. Het wandelnetwerk in de Vlaamse Voerstreek bestaat uit 90 genummerde knooppunten en 125 km onverharde en verkeersluwe paden. Ongeveer 40 km ervan ligt in groen-, natuur- en bosgebied. De paden lopen vaak langs of door de waterlopen (wadden of voordenen), wat zelden voorkomt in Vlaanderen, en geven de bezoeker een extra zintuiglijke ervaring. Uiteraard is ook het kleinschalige agrarische cultuurlandschap belangrijk voor het wandelnetwerk. Op de picknickbanken kan je even uitblazen en picknicken terwijl je van het landschap geniet. Toeristen en recreanten in de Voerstreek kunnen het landschap op eigen houtje ontdekken of deelnemen aan geleide themawandelingen over dassen, streekproducten, volksverhalen, lentebloesems, sleedoorns en vakwerkhuisen. Of wat denk je van een 'bosbad' in het grensoverschrijdende stiltegebied? In de Waalse gemeenten Dalhem, Aubel en Plombières wacht de wandelaar 383 km wandelplezier, opgedeeld in 53 wandelingen (tussen 1,7 en 27 km lang).

Fietsen is best uitdagend in de Voerstreek, want het heeft de top zes van zwaarste beklimmingen uit de provincie Limburg. Gelukkig kan je er, naast gewone (kinder-)fietsen, mountainbikes en toerfietsen, ook elektrische fietsen huren. Het fietsroutenetwerk van 37 km en het mountainbikeroutenetwerk van 65 km sluiten aan op de netwerken van Nederlands en Belgisch Limburg. Het initiatief 'Cycling Connects' verbindt drie landen tot een bijzonder fietsroutenetwerk door de Euregio Maas-Rijn. Ook de Euregio mountainbikekaart bundelt zeven routes in Belgisch en Nederlands Limburg en de provincie Luik. De zogenaamde 'fietscafés' op maximaal 1 km van het fietsroutenetwerk, en de 'fietslogies' op maximum 5 km, zorgen voor een aanbod op maat voor de fietsers. In het Waalse deel van het landschapspark kunnen de fietsers genieten van de RAVeL ('Réseau Autonome des Voies Lentes') die hen van oost naar west door het Land van Herve leidt. Dit zijn prachtige wegen in het groen die lopen over jaagpaden en spoortrajecten. Ze zijn niet toegankelijk voor het autoverkeer. Vertrekkende aan het drielandenpunt volg je lijn 39 richting Hombourg en rijd je verder op lijn 38 richting Aubel. De totale bewegwijzerde fietsroutes in Dalhem, Aubel en Plombières beslaan 104 km, opgedeeld in vijf routes (tussen 11 en 31 km lang). Recent kwam er een gloednieuw fietsknooppuntennetwerk bij.

¹¹ De vijf provinciale toeristische organisaties onderzochten in 2017 de voorkeuren en motivaties van Belgische en Nederlandse vakantiegangers in hotels, gastenkamers, vakantiewoningen, campings en vakantieparken in één van de 16 Vlaamse regio's (Vlaanderen zonder de Kust en de Kunststeden).

¹² Bron: Atlas des Paysages de Wallonie, CPDT, 2007

Er zijn tal van evenementen in de Voerstreek zoals wandel-, loop-, fiets- en mountainbiketoertochten, workshops (bv. mergelhouwen), bezoeken aan ambachtelijke bedrijven, folkloristische feesten, tentoonstellingen en markten. In de vier speelbossen en de belevingsboomgaard maken kinderen op een speelse en avontuurlijke manier kennis met het landschap en de natuur. Ook de uitkijktorens in het landschapspark zijn een bezoek waard: de Boudewijntoren (50m hoog) in Plombières, de Wilhelminatoren (35m hoog met glazen skywalk) in Vaals, en de uitkijktoren in Mesch (9m hoog).

Bij slecht weer kan je de abdij van Val-Dieu bezoeken en de kleinschalige musea in het landschapspark (Museum van streekeigenheid in Moresnet, Gallo-Romeins Museum en World War II Memory Museum in Berneau, het Huis van de mijnsite in Plombières, Museum van de Weg in Henri-Chapelle, natuureducatieve en cartografische tentoonstelling in Bezoekerscentrum Voerstreek, ...). Of stil je honger naar kunst, cultuur en architectuur in de dorpskernen en steden aan de rand van het park (Maastricht, Aken, Luik, Tongeren, ...).

Boek je overnachting(en) in kleinschalige hotels, bed & breakfasts, vakantiewoningen of groepspensions. In de Voerstreek zijn er maar liefst circa 120 logies. In het Waalse deel zijn er zo'n 70 erkende 'gîte rural'. Er zijn campings en in het Nederlandse deel ook vakantieparken. Voor een speciale overnachting kan je in Hombourg terecht in de 'wagon de la gare', een ziekenhuiswagon uit 1954, waar je op de originele stapelbedden kan slapen. Net aan de rand van het landschapspark in Ruelle (Visé) kan je logeren in bunker AG7, die gelukkig lichtjes werd omgebouwd.

Onthaal en toegankelijkheid

Met de trein arriveer je in het Grenzeloos Bocagelandschap via twee stations aan de westelijke rand van het park in Visé en Eijsden. Van daaruit kan je met de bus naar de rest van het landschapspark. Met de auto is het landschapspark vlot bereikbaar via de autosnelwegen richting Luik of Maastricht en daarna de E25 met afrit Visé of Eijsden.

De lokale toeristische diensten heten de bezoekers hartelijk welkom, informeren hen over alle mogelijkheden in de streek en bieden indien gewenst kaarten, tickets en streekproducten aan. In Voeren gaat het om het bezoekerscentrum Voerstreek in 's Gravenvoeren. In het Waalse deel is er het Office du Tourisme du Pays d'Aubel, de Antenne touristique aan de abdij van Val-Dieu en het Office du Tourisme de la commune de Plombières. In het Nederlandse deel heeft Visit Zuid-Limburg verschillende servicepunten, zoals op het drielandpunt, in Noorbeek en Epen. Net buiten de grenzen van het landschapspark liggen de Visit Zuid-Limburg Shops van Vaals en Gulpen, de Antenne touristique van Visé en het Maison du Tourisme de Pays de Herve in Herve.

Toekomstige aanpak

Toerisme als drijvende kracht van een 'florerende bestemming'

Een toeristisch-recreatieve visie voor landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap vertrekt vanuit een paradox. Het gebied is heel aantrekkelijk voor bezoekers, net omdat het niet geschikt is voor massatoerisme. Dat willen we graag zo houden. Nu zijn er al piekmomenten in de lente, de zomer en in de weekends waarop de toeristische druk in het Heuvelland, de Voerstreek en Aubel hoog is. Dit tast de leefbaarheid van de dorpskernen en de bewegingsvrijheid van de lokale inwoners en ondernemers aan, net als het landschap en de hoge natuurwaarden. In de Voerstreek bijvoorbeeld zijn er op 4.181 inwoners 2.579 bedden voor toeristen en zijn er jaarlijks meer dan 167.000 overnachtingen (cijfers: 2019). En dan rekenden we het aantal dagjestoeristen nog niet mee.

We zitten op een gevaarlijk kantelpunt waar de partners in de gebiedscoalitie zich terdege van bewust zijn. Om niet het slachtoffer te worden van ons eigen succes, willen we inzetten op het behoud van de kleinschaligheid, de authenticiteit, de rust en stilte. Het is dan ook logisch dat we expliciet kiezen voor zachte recreatie (wandelen en fietsen), een maximum aantal - liefst kleinschalige - karaktervolle logies in de kernen en een bescherming van de kwetsbare zones (o.a. de Natura 2000-gebieden en stiltegebieden). De diversiteit in het landschapspark (qua bekendheid en aanbod) laat ons toe om de bezoekers in de toekomst beter te spreiden in tijd en ruimte. Zo krijgen we een evenwichtig toerisme en recreatie. De inwoners voelen zich er nog altijd thuis, de ecologische en cultuurhistorische rijkdom van het landschap blijft behouden en het economische belang voor lokale uitbaters en ondernemers komt niet in het gedrang.

De partners van de gebiedscoalitie focussen niet op nog hogere bezoekersaantallen, maar wel op een meer kwaliteitsvol aanbod voor de bezoeker die de kleinschaligheid en rust in het landschapspark opzoekt. We willen de lokale gemeenschappen opnieuw centraal zetten in het toeristisch-recreatief verhaal. In de drie regio's van het landschapspark liepen of lopen er bevragingen en participatieve trajecten met de inwoners en lokale ondernemers. Enkel als de streekbewoners/ondernemers voelen dat het toerisme hen niet alleen overkomt, maar dat zij mee kunnen bepalen in welke richting we evolueren, kunnen we een groot potentieel aanboren. Het potentieel waarbij de gastheer/vrouw met plezier zijn/haar liefde voor de streek uitdraagt en van daaruit de bezoekers oprecht welkom heet.

Deze aanpak sluit aan bij de visie van Anna Pollock. Stap voor stap en samen met de lokale gemeenschappen bouwen we een 'florerende bestemming' waar ook al het leven kan floreren. Zo creëren we een sterkere relatie tussen het toerisme en de ruimere gebiedsontwikkeling.

Voor het beheer van het landschap en de natuurgebieden en het onderhoud van de toeristische netwerken en de monumenten zijn er niet genoeg middelen. De lokale ondernemers die duurzame verdienmodellen willen uittekenen op basis van de kwaliteiten van het gebied, hebben het financieel moeilijk. Het Nationaal Landschap Zuid-Limburg heeft hiervoor al een landschapsfonds, in de Voerstreek wordt het binnenkort opgericht. Het fonds kan gespijsd worden via sponsoring, giften (bv. via projectrekening, via spontane gift bij betalen in horecazaken, QR-code scannen in het landschap, ...), visitor-payback systemen en een tweejaarlijkse crowdfundingactie.

De partners van de gebiedscoalitie willen onder andere onderstaande mogelijkheden verder verkennen en uitwerken in een gezamenlijke visie en actieprogramma.

- **Bouwkundig en landschappelijk erfgoed** meer zichtbaarheid geven via erfgoedroutes, themaroutes, het herkenbaar maken van erfgoed in het landschap, erfgoedkaarten, enzovoort. Ook inzetten op de respectvolle reconversie van oude hoevegebouwen en ander cultuurhistorisch erfgoed in functie van verblijfstoerisme en de ontwikkeling van kleinschalige indooractiviteiten.
- De **verbreding van de landbouw** verder faciliteren: kampeerboerderijen en andere vormen van hoevetoerisme, thuisverwerking- en verkoop, biologische landbouw en natuur- en landschapsbeheer. Een **label voor streekproducten** uit het landschapspark maken met royalties aan landbouwers die milieu- en natuurinspanningen leveren. De uitbaters van logies en drank- en eetgelegenheden aanmoedigen om meer streekproducten aan te bieden.
- De **recreatieve infrastructuur over de grenzen heen** beter op elkaar afstemmen: o.a. de fiets- en wandelroutenetwerken in Wallonië, Vlaanderen en Nederland en samenwerking rond de Nederlandse grenslandroute
- In navolging van de Verantwoord op weg-strategie in het Nederlandse deel van het landschapspark **een visie over toegankelijkheid en duurzame mobiliteit** voor het volledige landschapspark uitwerken. O.a. auto's maximaal weren uit het landschap en afleiden naar parkings en het promoten van openbaar vervoer en niet-gemotoriseerd verkeer.
- Aanwezige kwetsbare **stiltegebieden** niet uitspelen als toeristische trekpleisters, maar kleinschalig promoten gericht op een publiek van 'stiltezoekers'. Aanleg kleinschalige 'stiltepoorten', bv. via beplanting.

Het Landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap herbergt een uniek verhaal. We vatten het op deze kaart samen, maar nog leuker is het om dit zelf te komen beleven! **Zie kaart 6 (bijlage 5)**

SELECTIECRITERIUM 4: **coalitie op maat van het gebied**

Groene hart van het Drielandenpark en de Euregio Maas-Rijn

Met het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap bouwen we verder op een lange traditie van samenwerking in het grensgebied tussen Nederland, Vlaanderen, Wallonië en Duitsland. Opgericht als werkgroep in 1976, is de Euregio Maas-Rijn één van de oudste grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden in Europa. De leden van de Euregio Maas-Rijn zijn het zuiden van de Nederlandse provincie Limburg, de Belgische provincie Limburg, de Belgische provincie Luik, de Duitstalige Gemeenschap van België en de Duitse regio Aken. De Euregio Maas-Rijn is met haar drie talen en vijf partnerregio's de meest veelzijdige, maar ook de meest complexe euregio in Europa. Sinds 2019 is de Stichting Euregio Maas-Rijn erkend als Europese Groepering voor Territoriale Samenwerking (EGTS).

Het Drielandenpark is een partnerschap voor grensoverschrijdende samenwerking rond landschappelijke kwaliteit. In het hart van de Euregio Maas-Rijn tussen de steden Luik, Hasselt, Maastricht en Aken, ligt er een gebied met een prachtig landschap dat geen grenzen kent. Het drielandenpark is de 'gemeenschappelijke tuin' voor de vier miljoen inwoners van de Euregio Maas-Rijn en elk jaar voor nog eens evenveel toeristen en bezoekers. De partners van het Drielandenpark, dertien overheden uit België, Duitsland en de Nederland, zetten zich in voor de bescherming van het leefmilieu, de ruimtelijke en landschappelijke inrichting en het natuurlijke en culturele erfgoed in het gebied. Met de oprichting van het landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap vervullen we de jarenlange wens van deze samenwerkende overheden om intensief en structureel grensoverschrijdend samen te werken op landschapniveau. Zo wordt het landschapspark een motor voor de landschappelijke ambities en ontwikkelingen in het Drielandenpark.

Van Vlaamse coalitie naar grensoverschrijdende coalitie

De samenwerking in de Voerstreek heeft een lange traditie. Ontstaan in de schoot van het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren, kreeg in 2012 het eerste 'Landschapspark Voerstreek' vorm: een samenwerkingsverband om de natuur- en landschapswerking in de Voerstreek te optimaliseren. Vijf jaar later (in 2017), ondertekenden veertien Vlaamse, provinciale, regionale, gemeentelijke en private partners het charter 'Samen sterk voor de Voerstreek'

Veertien Vlaamse, provinciale, regionale, gemeentelijke en private partners ondertekenden in 2017 het charter 'Samen sterk voor de Voerstreek'. Ze engageren zich voor een geïntegreerde, grens- en sectoroverstijgende aanpak voor de Voerstreek. Het doel is een evenwichtige en duurzame ontwikkeling van de natuur-, landschaps- en erfgoedwaarden en van de landbouw in de Voerstreek, met het oog op het behoud en de verbetering van de leefkwaliteit, de ondersteuning van een leefbare landbouw, het behoud en de instandhouding van erfgoed en natuur, het herstel van de ecologische waterkwaliteit, de afname van het risico op overstromingsschade en het weloverwogen toeristisch-recreatief medegebruik van het Voerens landschap. Met de actieve participatie (via workshops, keukentafelgesprekken, terreinbezoeken, ...) van de landbouwers, natuurbeheerders, private eigenaren, bosbouwers, jagers en de beleidsmedewerkers (Vlaams, provinciaal en lokaal), werken we al enkele jaren aan een continue wisselwerking tussen beleid en praktijk. Voortbouwend op die ervaring kan het landschapspark in de toekomst een rol opnemen als beleidslaboratorium voor andere plattelandregio's in Vlaanderen.

Het kleinschalige, agrarische bocagelandschap met haar typische meidoornhagen en houtkanten, koeien in de weides, hoogstamboomgaarden, graften, kalkrijke ondergrond, waardevolle boscomplexen, doorspekt met kerken, kastelen, vakwerkhuisen, kapellen, ... en doorsneden door de beekvalleien van Berwijn, Voer, Noor, Gulp en Geul laat zich niet temmen door gewest- of landsgrenzen. De landschappelijke gelijkenissen tussen de Vlaamse Voerstreek, het Waalse Pays de Herve en het Nederlandse heuvelland zijn overduidelijk, net als hun uitdagingen qua landschapskwaliteit en streekidentiteit. Daarom ambiëren de Vlaamse gemeente Voeren, de Waalse gemeenten Dalhem, Aubel en Plombières en de Nederlandse gemeenten Eijsden-Margraten, Gulpen-Wittem en Vaals in 2021 een structurele samenwerking op lange termijn onder de koepel landschapspark Grenzeloos Bocagelandschap.

Gelijklopende ambities en visies voor een grensoverschrijdend landschapspark

De drie Nederlandse gemeenten Eijsden-Margraten, Gulpen-Wittem en Vaals zijn erkende Cittaslow-gemeenten. Cittaslow is het internationale keurmerk voor gemeenten met minder dan 50.000 inwoners die op het gebied van leefomgeving, landschap, streekproducten, gastvrijheid, milieu, infrastructuur, cultuurhistorie en behoud van identiteit tot de top behoren. Ze maken ook deel uit van het Nationaal Landschap Zuid-Limburg. Dit landschap is zo uniek dat het sinds 2005 de status van Nationaal Landschap draagt. Daarmee is het één van de twintig landschappen in Nederland die aangeduid zijn als een uitzonderlijk gebied. Het actieprogramma van het Nationaal Landschap Zuid-Limburg voor de periode 2018 - 2021 heet 'Landschap in het hart van de samenleving'. De regio wil het unieke landschap, de biodiversiteit en de cultuurhistorie van Zuid-Limburg versterken en verbinden met de maatschappelijke opgaven. Bij het Nationaal Landschap Zuid-Limburg zijn, naast de veertien gemeenten en de Nederlandse provincie Limburg, nog verschillende partijen betrokken: Staatsbosbeheer, Stichting het Limburgs Landschap, Natuurmonumenten, Limburgse Land- en Tuinbouwbond, Natuur en Milieufederatie Limburg, Recron, VVV Zuid-Limburg, Waterschap Limburg, Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen en IVN Natuureducatie.

Twee van de drie Waalse gemeenten, Aubel en Plombières, zijn sinds 2016 aangesloten bij de LEADER lokale actiegroep 'Groupe d'Action Locale (GAL) Pays de Herve'. De GAL werkt samen met de acht gemeentebesturen en achttien geassocieerde partners (o.a. de abdij van Val-Dieu, Agentschap voor Lokale ontwikkeling van Lontzen-Plombières-Welkenraedt, Huis van Toerisme van Pays de Herve, Waalse federatie van Landbouw, Natagora, Amis de la Terre, ...) vanuit de gezamenlijke Lokale Ontwikkelingsstrategie aan de landschapskwaliteit en streekidentiteit van het Land van Herve. Ze coördineert ook het Réseau Aliment-Terre van het arrondissement van Verviers. Op hun agenda staan het behoud en de waardering van het kleinschalige bocagelandschap, de promotie van zachte mobiliteit, de uitbouw van een lokale circulaire economie, het betrekken van lokale bewoners en ondernemers in participatieprocessen (o.a. voor een toekomstvisie voor het landschap van het Land van Herve), enzovoort. De gemeente Dalhem is geen onderdeel van de GAL, maar onderschrijft de visie en werkt regelmatig op projectmatige basis samen met de GAL.

Overzicht van de kernpartners

Coördinerende partner	Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren
Lokale besturen	<ul style="list-style-type: none"> ● Vlaamse gemeente Voeren ● Waalse gemeente Dalhem ● Waalse gemeente Aubel ● Waalse gemeente Plombières ● Nederlandse gemeente Eijsden-Margraten ● Nederlandse gemeente Gulpen-Wittem ● Nederlandse gemeente Vaals
Provincies	<ul style="list-style-type: none"> ● Vlaamse provincie Limburg ● Waalse provincie Luik ● Nederlandse provincie Limburg
Grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden	<ul style="list-style-type: none"> ● Drielandenpark ● Euregio Maas-Rijn (EGTS)
Regionale samenwerkingsverbanden	<ul style="list-style-type: none"> ● Nationaal Landschap Zuid-Limburg ● Groupe d'Action Locale (GAL) Pays de Herve
Toeristische verenigingen	<ul style="list-style-type: none"> ● Toerisme Voerstreek ● Maison du Tourisme de Pays de Herve ● Visit Zuid-Limburg
Middenveldorganisaties	<ul style="list-style-type: none"> ● Boerennatuur ● coöperatie Natuurrijk Limburg ● Hubertusvereniging ● IOED Oost ● Landelijk Vlaanderen
(groepen van) deelnemende eigenaars/terreinbeheerders	<ul style="list-style-type: none"> ● Natuurpunt Beheer ● Natagora ● Stichting Ark Natuurontwikkeling ● Staatsbosbeheer

Coördinaten van de coördinerende partner

Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren

Mevrouw An Digneffe (directeur),
Daaleinestraat 2,
3720 Kortesseem

Overzicht van engagementsverklaringen en steunbrieven

Engagementsverklaringen kernpartners	Datum ondertekening
Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren	09/09/2021
Vlaamse gemeente Voeren	24/08/2021
Waalse gemeente Dalhem	26/08/2021
Waalse gemeente Aubel	16/08/2021
Waalse gemeente Plombières	09/08/2021
Nederlandse gemeente Eijsden-Margraten	08/09/2021
Nederlandse gemeente Gulpen-Wittem	28/07/2021
Nederlandse gemeente Vaals	20/07/2021
Vlaamse provincie Limburg	02/09/2021
Waalse provincie Luik	
Nederlandse provincie Limburg	Verwacht
Drielandenpark	06/09/2021
Euregio Maas-Rijn(EGTS)	Verwacht
Nationaal Landschap Zuid-Limburg	Verwacht
Groupe d'Action Locale (GAL) Pays de Herve	Verwacht
Toerisme Voerstreek	02/09/2021
Maison du Tourisme de Pays de Herve	24/08/2021
Visit Zuid-Limburg	23/08/2021
Boerennatuur	Verwacht
IOED Oost	31/08/2021
coöperatie Natuurrijk Limburg	24/08/2021
Hubertusvereniging	Verwacht
Natuurpunt Beheer	10/09/2021
Landelijk Vlaanderen	09/09/2021
Natagora	08/09/2021
Stichting Ark Natuurontwikkeling	10/09/2021
Steunbrieven partners	Datum ondertekening
Boerenbond	27/08/2021
Toerisme Limburg	07/09/2021
Agentschap voor Natuur en Bos	Coalitiepartner charter
Departement Landbouw en Visserij	Coalitiepartner charter
Agentschap Onroerend Erfgoed	Coalitiepartner charter
Vlaamse milieumaatschappij	Coalitiepartner charter
Vlaamse Waterweg	Coalitiepartner charter
Bekkensecretariaat Maasbekken	06/09/2021
Waterschap Limburg	Verwacht
Landbouwrap, OE- en milieud adviesraad Voeren	Verwacht